

Pavojingos Trakų legendos: „Kaip du korespondentai dėl Trakų šokdina visą Lietuvą“

„Ar laikas atkūrinėti pilis?“, – taip pavadintą kūrinių, kurio esminiu akcentu tapo Trakų pilis, 1960 m. gruodžio 20 d. laikraščio „Известия“ 300-ajame numeryje atspausdino du jo korespondentai Vilniuje N. Konovalovas (rus. Н. Коновалов) ir J. Ponomarenko (Ю. Пonomаренко). Priminsiu, kad šis 1917 metais įsteigtas laikraštis buvo oficialus Sovietų Sąjungos vykdomosios valdžios, taip pat ir Aukščiausiosios Tarybos, leidinys.

Tai buvo net ne straipsnis, o trumpa žinutė – vos 306 žodžiai – apie Lietuvoje vykdomą paminklų restauraciją, tačiau šiuo iš pažiūros kukliu rašinėliu du sovietų propagandistai sėkmingai įskėlė pirmąją lietuviškos paveldosaugos krizę, kuri traumavo ir taip skurdų viešąjį pavergtos tautos gyvenimą bei kelių dešimčių kultūros žmonių likimus.

Pateikiu tos žinutės vertimą, o apie Trakų legendą, kurią ji pagimdė, papasakosiu kiek vėliau.

Gintaras Abaravičius

Ką parašė dvi švininės plunksnos

„Senais laikais Lietuvoje buvo daug feodalinių pilių. Bėgant šimtmečiams jos sugriuvo. Apie vienas liko tik paminėjimas istoriniuose dokumentuose, iš kitų – tik griuvėsiai.

Kai kuriuose šiandien įsuktos didelės ir brangiai kainuojančios statybos. Prie Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Statybos reikalų komiteto įkurtas didelis mokslinių – restauracinių dirbtuvių padalinys su savarankišku inžineriniu biuru. Šiam padalinii pavelta iš griuvėsijų prikelti feodalų didybę. Kasmet atkūrimo darbams leidžiami milijonai rublių.

Štai jau daug metų iš niekinių griuvėsijų atkūrinėjama pilis Trakuose. Pagal lėšų kiekį šis įrenginys gali konkuruoti su galingu elevatoriumi. O tokių „istorinių objektų“ respublikoje – dešimtys.

Kur benuvažiuosi, ar Nemuno žemyn į Latvijos pasienį, ar į pajūrį vakaruose – visur kyla „naujosios pilys“. Dar daugiau, šiandien architektai, pajutę skoni, pradėjo atkūrinėti be pėdsakų išnykusius stambiųjų lietuvių magnatų dvarus.

Mes ne prieš pagarbų santykį su istorijos paminklais. Be abejo, labiausiai istorijos ir architektūros požiūriu vertingus vertėtų restauruoti. Bet ar šiandien verta įgyvendinti darbus su tokia užmoju, taip švaistant liaudies lėšas? Mums atrodo, kad ne. Dar neatėjo tam laikas. Ne tokia dar turtinga šiandien yra respublika, kad būtų galima leisti milijonus rublių se-

novės pilių atkūrinėjimui iš griuvėsijų. Nėra ko slėpti – dažnai jos įrenginėjamos šalia vienkiamų ir kaimų, kuriuose žmonių butis dar blogai sutvarkyta, o ūkiuose ypač trūksta gamybinių patalpų. Nepakanka kultūros židinių, o dalis jų įsikūrę išnuomuosiose gyvenamuosiose namuose. Ką ir kalbėti – pačiame Vilniuje dešimtys namų prašosi skubaus remonto. Negi šios problemos mažiau svarbios, nei senovės pilių restauracija?

Mūsų šalyje su istorijos paminklais elgiamąsi ypatingai rūpestingai. Bet kai žiūri į skubotą Lietuvos pilių atstatinėjimą, pagalvoji, kad ir šiame darbe, kaip ir visuose kituose, privalu jausti saiką.“

Trakai kaip kaltinimas

Šį straipsnelį sovietų ideologinio fronto darbuotojai iliustravo trimis Galvės ežero saloje stovinčios Trakų pilies vaizdais, palydėdami juos tokiais priedais: „Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių pilies – rūmų Trakuose būklė 1951 m.“, „Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių pilies – rūmų Trakuose būklė 1960 m. po restauracijos“ ir „O štai kaip atrodė pilis savo klestėjimo metu. Restauratoriai išsikėlė sau tikslą atkurti visą jos tuometį puošnumą“. Suprask – štai, kaip atrodo istorinis lietuvių nesaikingumas.

Tikiu, kad šiandien nėra daug tokių, kurie perskaitę žinutę iš archyvuose dūlančio sovietų ruporo solidarizavosi su N. Konovalovu ir J. Ponomarenko. Mano kolegė, perskaičiusi šį tekstą, sakė su siaubu įsitikinusi, kad... Bet kol kas nesigilinkime į

priežastis, dėl kurių mūsų laikų politikų kalbos sukelia tokį dėdę vu pojūtį, ir pabandykime išsiaiškinti kitą įdomų dalyką – kas gi buvo tie sovietų propagandos meistrai, kurių švininės plunksnos lėmė žmonių ir paminklų likimus?

Pilkosios zonos duetas

Apie juos žinoma labai nedaug. Ponomarenko Jurijus Vasiljevičius mirė 2006-iais būdamas 83-jų metų, o ta proga leidinyje „Известия“ paskelbtame nekrologe nurodyta, kad šiame laikraštyje jis dirbo net dvidešimt trejus metus – vadovavo informacinei tarnybai ir buvo „specialusis korespondentas“ Kazachstane, Lietuvoje, Lenkijoje ir Čekoslovakijoje.

Be to, Jurijus Vasiljevičius buvo sovietų armijos veteranas, pasižymėjęs tuo, kad Antrojo pasaulinio karo metais būdamas lakūnu pirmasis nutūpdė Darbininkų ir Valstiečių Raudonosios Armijos lėktuvą „liepsnojančioje Varšuvoje“. Štai ir visos žinios...

Kiek ryškiau istorija apšvieta N. Konovalovo personažą, kuris, regis, galėjo būti užaugintas Lietuvos žemelėje. Taip galima spėti iš fakto, kad jis su J. Paleckiu buvo 1962-iais „Pergalės spaustuvės“ išleistos knygos „Mūsų buities grožis“ bendraautoriai, rašę apie miestų ir kaimų sutvarkymą, švaros palaikymą gatvėse bei namuose ir dar bala žino ką...

Tačiau ypač N. Konovalovas garsėjo tuo, kad žiemą ir vasarą vaikščiodavo apsiavęs veltiniais ir mėgo lėbauti sovietinės nomenklatūros vakarėliuose, į kuriuos nepakviestas keršydavo skandalingais straipsniais laikraštyje „Известия“.

Manoma, kad ir 1960-iais paskelbtą straipsnelį „Ar laikas atkūrinėti pilis?“ jis su sėbru parašė siekdamas asmeninio revanšo už tai, kad nebuvo pakviestas į Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės veiklos dešimtmečio šventę Galvės ežero saloje atstatytuose pilies rū-

БУДЬТЕ БДИТЕЛЬНЫ!

muose.

Pakartoti panašią keršto akciją pabandė ir 1962-iais, kai nepateko į kavinės „Neringa“ atidarymą Vilniuje, nors negavęs kvietimo mėgino prasibrauti per pagalbines patalpas. Tąkart laikraštyje „Известия“ pasirodė lėkštas feljetonas „Dievų sueiga“, kuriame N. Konovalovas šaipėsi iš architektų Nasvyčių ir jį šokiravusio vakarietiško prieskonio lietuviško dizaino, o ypač pabrėžė, kad viena „sėdimoji vieta“ kainavo kažkiek rublių daugiau, nei numatė to meto normatyvai.

Ar nieko neprimena? Dideliam N. Konovalovo apmaudui, tąkart nebepavyko sukelti skandalo, kuris taip skaudžiai nuaidėtų per Lietuvą, kaip žinutė apie paminklų restauravimą.

„Valymas“ Lietuvos paveldosaugoje

Kitą dieną po to, kai pasirodė žinutė „Ar laikas atkūrinėti pilis?“, Sovietų Sąjungos komunistų partijos Centro Komiteto pirmasis sekretorius Nikita Chruščiovas partinių ir sovietinių darbuotojų pasitarime Maskvoje užsipuolė Lietuvos Komunistų partijos vadovą Antaną Sniečkę dėl praeities idealizavimo ir lėšų švaistymo istorijos paminklų atstatymui, o šis strimgalviais ėmėsi ieškoti kaltų Vilniuje.

Architektūros paminklų apsaugoje įsivyravo sibirinių nuotaikų politika, peržiūrėti architektūros paminklų sąrašai, sumažintos paminklų apsaugai skiriamos lėšos ar apskritai sustabdyti tvarkymo darbai.

Pradėjus visuotinį restauruojamų objektų tikrinimo vaju, Lietuvos Komunistų partijos Centro komitetas iš užimamų parei-

gų atleido Valstybinės architektūros paminklų apsaugos inspekcijos viršininką Antaną Pilypaitį (1932-2000) ir nemažai šio sovietinio „valymo“ kelyje atsidūrusių specialistų.

Didžioji Trakų auka

Neatlaikęs prasidėjusio pjūdy, 1962-iais savo noru iš darbo pasitraukė gabus ir jaunąs 34-rių metų architektas Bronislovas Krūminis (1928-2000), pagal kurio projektą 1955-1962 metais buvo restauruoti Galvės ežero saloje stovintys Trakų pilies rūmai.

Dviejų propagandistų sukeltas „Trakų skandalas“ nulėmė, kad šis talentingas architektas daugiau nebedirbo paminklų restauravimo srityje, o įsidarbines Miestų statybos projektavimo institute 1963-1984 m. kartu su kitais rengė 5, 9 ir 12 aukštų stambiaploščių, 5-10 aukštų plytinių ir 13-16 aukštų monolitinių gelžbetoninių gyvenamųjų namų tipinius projektus Vilniaus, Šiaulių, Panevėžio ir kitų miestų gyvenamųjų rajonų statyboms. Į paveldosaugą B. Krūminis nesugrįžo ir Lietuvai atgavus Nepriklausomybę.

Manau, kad šis ir kiti žmonės, kurie sovietmečiu bandė išsaugoti Lietuvos istoriją ir dėl to nukentėjo, ir yra ta legenda, dėl kurios buvo verta rašyti šią žinutę.

Šis pasakojimas taip pat ir apie tai, kaip Lietuvai svetimų buvo primesta šurpi tradicija prevenciškai naikinti ateities lyderius, kad pastarieji idealistinės prigimties ir jaunystės polėkyje su visa karta neišsiveržtų iš vartotojiškos visuomenės klijimo.

Istorija kartojasi, ir daug greičiau, nei norėtusi – labai panašią retoriką ji girdėjo šių metų liepą Trakų rajono savivaldybėje vykusiame dviejų Seimo komitetų išvažiuojamajame posėdyje...